

Többségi-kisebbségi monológ

Az interjút készítette és monológgá szerkesztette:
Patakfalvi Czirják Ágnes és Zahorán Csaba¹

Sepsiszentgyörgy² Kovászna megye székhelyeként közigazgatási, gazdasági és kulturális központ. A korábban más közigazgatási egységekhez tartozó város az 1968-as megyésítést követően lett újra megyeszékhely, és ekkor kezdődött intenzív fejlesztése, iparosítása is. A következő két évtizedben jelentősen megváltozott az egykori mezőváros képe: az üzemek mellett számos új lakótelep épült, rohamosan gyarapodott a lakosságszám (1966: 21 ezer; 1977: 40 ezer; 1992: 67 ezer fő), amivel párhuzamosan nőtt a román népesség aránya is (1966: 12%; 1977: 15%; 1992: 25%). Sepsiszentgyörgy ma fontos szerepet tölt be az erdélyi magyar kulturális és oktatási életben, a városban több magyar, vegyes és román tannyelvű iskola működik, és számos magyar és román kulturális intézménynek, civil szervezetnek ad otthont. Viszonylag jelentős román népességének köszönhetően (11 800 fő, az összlakosság 21%-a) a helyi román önszerveződés egyik központja is.³

Ami a sepsiszentgyörgyi és Kovászna megyei vagy a tágabb körben kifejtett közszerelésemről alkotott véleményt illeti: egyrészt az emberek, akikkel együtt dolgoztam, akikkel egymás mellett éltünk – a szomszédok, munkatársak, akikkel kapcsolatba kerültem a munkám során –, egész rendes embernek tartanak, a hibáimmal és néhány erényemmel együtt. Úgy alakult a sorsom, hogy negyven éve vagyok jelen a közéletben. Másrészt a forradalom után másképp ítélnék meg egyesek. Tekintettel kutatási területemre, ami az itteni románok története, és arra a munkára, amit a román civil társadalmi szervezetek építésébe fektettem, én lettem a negatív személyiség prototípusa. A következő hibáim vannak: moldvai vagyok, ez nagyon súlyos a székelyek szemében, azok szemében, akik a történelem menetirányát el szeretnék téríteni! Tagja voltam a párt nomenklatúrájának – amit viszont elnéznek azoknak a magyar kollégáimnak, akik szintén benne voltak a nomenklatúrában. Tehát a román kö-

1 Patakfalvi Czirják Idának köszönjük az interjúval kapcsolatos nagy segítségét!

2 Románul Sfântu Gheorghe.

3 Az adatok forrása: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> és http://ispmn.gov.ro/maps/county/63394_cv_etnii2011_maghiar.

zösség egyik vezetője vagyok vagy voltam. Ezek a dolgaim készítették egyes civil és politikai vezetőket, véleményformálókat arra, hogy hangjukkal, tollukkal kedvezőtlen színben tün-
tessenek fel. A rossz sajtóból azonban kiderül egy alapigazság: az a tény, hogy egy életen át,
a forradalom után is a helyi román közösségért és nem a magyar közösség ellen dolgoztam.
De hát, tudjuk, a szabad sajtó világában élünk, a közvélemény manipulálása mindennapos
– ezt én is pontosan tudom –, és racionálisan, lelki egyensúllyal viszonyulok ehhez, mert
a lelkiismeretem tiszta. Negyven év alatt, ha az én lelkialkatom, neveltetésem, életformám
sötét, negatív dolgokat rejtgetne, az bizonyosan kiderült volna. Ismétlem, nincs semmi rej-
tegetnivalóm.

1947-ben születtem egy moldvai, Iași megyei községben. Egy nagyon nehéz időszakban:
kegyetlen szárazság volt és rendkívüli éhínség. Kommunista szóhasználattal középparaszt-
ti családba születtem, rendes emberek voltunk, sem szegényparasztok, sem kulákok: 7–8
gyerekes család, öten maradtunk életben. Sajnos édesapám, Isten nyugosztalja, betegen
tért vissza a frontról, és 1961-ben meghalt. Édesanyánk nevelt, és így az én gyermekko-
rom története megegyezik rengeteg kisgyermek életrajzával, akik ugyanilyen helyzetben
voltak. A Jóisten az egészségem mellé a szüleim, elődeim génjeit és egy kis eszet is adott.
Ilyen felszereltséggel az első osztálytól az egyetem utolsó évéig eminens, kitüntetett diák
voltam. Ezek voltak az iskolai eredményeim, a szakmai megvalósításaim, az egészséges szár-
mazásom, de őszintén sajnálom a velem egyazon esztendőben születettek megélt drámáit,
akik földbirtokos, vagyonos családba születtek, és nagyon sok szenvedésben volt részük.
Én effektíve próbáltam rajtuk segíteni, de semmi bűnöm abban, hogy ezek voltak a születé-
sem objektív körülményei.

Abban az időben az oktatás rendkívüli volt – annak ellenére, hogy a falvak nehezen tértek
magukhoz, elsajátíthattuk mindazt, ami kulturális kincs, lelkiség, éneklési szokások, ver-
ses-zenés hagyományok voltak. Rendkívüli tanítókhöz volt szerencsénk, egyikük börtön-
viselt volt, mert néhány évvel azelőtt megtanította a diákoknak az Egyesülés hóráját,⁴ ami
akkoriban tilos volt. Tehát a román polgártársak is szenvedtek eleget, nem csak a magya-
rok. Képtelenség, hogy valaki azért kerüljön börtönbe, mert nemzeti költőnk, Alecsandri⁵
versét tanította... Ezek tehát neveltetésem alapjai, a nemzeti értékekhez való kötődés.
Az itteni szomszédaim szemében ez tiszta kép, mert tudják: mi egy román család vagyunk,
akik nyíltan vállaljuk identitásunkat. December elsején az erkélyünkön román trikolor lo-
bog, és eljárnak az Egyesülés hóráját, de ez nem jelenti azt, hogy ne tisztelném a magyarok
ünnepeit. Egyetlen kijelentést sem tettem az ezen a területen visszanyert jogok ellenében,
de nem fogom vissza magam románságomban sem, ami talán onnan ered, ebből a kis mold-
vai faluból, ahol nevelkedtem.

Édesapám pont akkor halt meg, amikor befejeztem a hét általánost, és nem volt rá le-
hetőség, hogy középiskolába menjek. Elvégeztem egy szakiskolát, és beálltam dolgozni.
A középiskolát esti tagozaton, ismétlem, kitűnő eredménnyel végeztem. A Racovița közép-
iskola kitüntettette lettem, ami estisnek óriási teljesítmény volt abban az időben. Ezekkel a
kiváló eredményekkel, és azzal, hogy a iași-i szállítóvállalatnál, ahol dolgoztam, vállalati ifjú-

4 A hóra hagyományos román körtánc, az „Egyesülés hóráját” a modern Románia létrejöttének (1859. január 24.,
1918. december 1.) évfordulóján szokták eljárni.

5 Vasile Alecsandri (1821–1890): román költő, dramaturg, politikus. Az 1848-as moldvai román nemzeti moz-
galom egyik vezetője.

sági szervezeti titkár voltam, befejezve a katonaságot, az UTC⁶ megyei bizottságánál oktatói rangba léptem elő. 1970-et írtunk, már megválogatták az előléptetetteket, már tapasztalható volt egyfajta értékszelekció, hogy kiállhass az egyetemisták elé. Működtek a nemzeti építőtáborok, közös akciók diákokkal, külföldiekkel, közszereplés, előadások, tehát nem engedhettél meg magadnak akármit, akárhogy. Iași szerelem volt első látásra! Kiváló egyetemi központ volt, ma is az. Ismertem Iași-t, és elterveztem magamban, 14 éves gyerekként, hogy hétvégre sorra veszem a város utcáit, a múzeumokat, emlékházakat. Egy derék iskolaigazgatónak köszönhetően pedig rövidesen bérletes látogatója lettem a iași-i színháznak, operának. Idővel a könyvtárakba is eljártam, előbb persze a kollégium könyvtárából csemegéztem, ettől aztán, mint minden moldvai, elkezdtem kacérkodni a versírással. Néhány versemet le is közölte a helyi napilap.

Ilyen előzményekkel kerültem 1972-ben Bukarestbe, a sokat kárhozott Ștefan Gheorghiu Akadémia⁷ nappali tagozatára. Most gyalázzák, de idővel sok mindent át fognak értékelni, ami az iskolai tanrendet illeti. Elismerem, hogy az a mód, ahogy ebbe az intézménybe be lehetett kerülni, alapvetően hibás volt. Klasszikus felvételi vizsga nem volt, a személyi dossziém alapján nyertem felvételt. Engem a Iași megyei UTC-bizottság javasolt, ismétlem, nappali tagozatra! Bukarestben '72–76 táján nagy nyitottság volt, nagyszerű dolog volt egy diáknak, aki esti iskolába járt, és kiszabadult Bukarestbe. Nőtlen voltam, megnéztem mindent, amit Bukarestben látni lehetett: színelőadásokat, kerteket, konferenciákat, éltem az életet! Nem tudtam, milyen irányt vesz majd a jövőm, de a szakmai gyakorlatok, amiket Galați-on a kohászati kombinátban, majd Ploiești-ben végeztem, rendkívül érdekes szociológiai gyakorlatok voltak. Önként jelentkeztem a Vălenii de Munte-i nyári egyetemre, emlékszem a meghatározó találkozásokra nagy akadémikusokkal, kiemelkedő emberekkel. Mindezek hatására felfaltam az akadémia könyvtárát. A Ștefan Gheorghiu-nak akkoriban volt egy könyvtára a hallgatók számára és egy speciális részlege, ahová Rodica asszonynak, a könyvtár igazgatójának a jóvoltából diák létemre bejárhattam. Könyvekkel, amelyek „fennakadtak az értékek rostáján”, klasszikusokkal, nagy tudósok munkáival a két világháború közötti időszakból, hogy ne is említsem azokat, akik együtt gondolkodtak a legionáriusokkal.⁸

A bukaresti diákekkel alatt csoporttársam volt a sepsiszentgyörgyi Felicia Șerbănescu kisaszony, és a negyedik évben összeházasodtunk. Ahogy Boia úr⁹ előszeretettel rombol mítoszokat a történetírásunkban, én is le szeretném rombolni azt a mítoszt, felfújta hazugságot és manipulációt, ami szerint engem a Securitate¹⁰ küldött a székelységbe, hogy megváltozzon az etnikai összetétel. Az egyetem elvégzése után, amelyet évfolyamelsőként zártam, 29 évesen, három választási lehetőség kínákozott számomra. Hogy maradjak tanársegédként a szociológia tanszéken – még ma is élnek olyanok, akik szép karriert futottak be, például tanárom volt Iosif Boda, Mircea Pascu, Adrian Severin. Mehettem volna Iași-ba, vártak

6 UTC (Uniunea Tineretului Comunist): a romániai Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ).

7 A bukaresti Ștefan Gheorghiu Akadémiát 1945-ben alapította meg a Román Kommunista Párt, az államszocializmus idején politikai egyetemként működött.

8 A legionárius mozgalom („Mihály Arkangyal Légiója”, más nevén a Vaszgárda) egy sajátos, a nacionalizmust, antiszemitizmust és antikommunizmust az ortodox misztikával ötvöző fasisztoid politikai mozgalom volt a két világháború közötti és alatti Romániában. Alapítója Corneliu Zelea Codreanu volt.

9 Lucian Boia bukaresti történész, aki a magyarul is megjelent *Történelem és mítosz a román köztudatban* című művével vált közismertté.

10 A román kommunista politikai rendőrség.

vissza a volt kollégák, de én Sepsiszentgyörgy mellett döntöttem, két okból. Egyrészt a feleségem nagyszülei, akik őt felnevelték, Szentgyörgyön éltek nyugdíjasként egy Karl Marx utca 6. szám alatti házban, ma Șaguna utca, vagy nem is tudom, mire is változtatták. Másrészt volt itt egy barátom, Constantin Stanca – kultúráért felelős párttitkár, neves volt abban az időben, nagyon szerették a románok és a magyarok egyaránt –, aki azt mondta: „Gyere Sepsire, elintézzük a kinevezésedet, szükségünk van fiatalokra!”

Így kerültem Sepsiszentgyörgyre, 1976-ban. Fogalmam sem volt okkult játszmákról, életemben nem láttam hús-vér szekust, nem tudtam mivel is foglalkoznak, meg ilyesmi. Csak azt akarom elmondani, hogyan kerültem közel a politikához: az iskolai eredményeim révén, szegényemre, tekintettel a közegre, ahol felnőttem... Nagyon későn jutott csak a tudomásomra, milyen drámákkal járt Romániában a kommunizmus térhódítása. Hogy mi lett a társadalom elitjével, mi történt Máramaroszigeten...¹¹ Nem tudtam semmit ezekről a dolgokról. Nagyon sokára értesültem róluk, egy lazább, nyitottabb időszakban. Én abban az időben kerültem a politikába, amikor még nem kezdődött el az a '89 előtti örület. Amikor kapni lehetett a *Le Monde*-ot az újságosbódékban, kirándultak a népek, ez egy rendkívüli nyitás volt.¹² Végső soron tehát meg voltunk győződve arról, hogy valami hasznosat csinálunk... Ismétlem, amikor a kellemetlen dolgokról értesültem, amikor a Szabad Európán hallottam róluk, már késő volt. Másokhoz hasonlóan bennem is voltak kételyek ezekkel a dolgokkal kapcsolatban, meg a közszerepléssel, a kétszínűséggel, és a megbánásaim és a többi dolog, mindez az a teher, amit ma mind cipelünk.

Amikor idekerültem, Sepsiszentgyörgy egy építőtelep volt. Szeretném nyilvánosan és őszintén kijelenteni, hogy a médiában az a hír járta, miszerint a Maros megyei pártbizottságnál létezik egy dokumentum, amely a megye elrománosításának számbeli terveit, ütemét tartalmazza.¹³ De sem itt a levéltárban, sem a bukaresti archívumokban nem fognak találni ilyen jellegű dokumentumot Kovászna megyére nézve. Nincs egy olyan irányelv, dokumentum, amelyben leírnák, hogy ilyen és ilyen számú román népesség a cél vagy mit tudom én. Nem zárom ki azt a változatot, hogy talán lehetett, de mi volt a szempont? Volt egy előirányzat, hogy minden megyében el kell érni a 10 milliárd lejes termelést. Mit jelentett ez? Azt, hogy ez alárendelődött egy másik nagyvonalú szempontnak, a munkaerő racionális elosztásának az ország területén, a fejlettebb és kevésbé fejlett vidékek közötti különbségek csökkentésének. Nem hallgatom el azt a tényt, hogy lehetséges, hogy egy ilyen cél is volt, de ekkoriban ez a kérdés nem így tevődött fel. A hangsúly a szakmai tudáson volt, az etnikai kérdés ott jött elő, amikor az akkori vezetésben, a szervezetben, bizottságokban, tanácsokban, képviselő-testületekben annyi magyarnak kellett lennie, 70 százalékknak, amennyi az arányuk volt, vagyis 70 százalék.

A fejlődésnek ebben az időszakában kapcsolódtam be a munkába. Pár hónappal múltam 29 éves, amikor alpolgármestere¹⁴ lettem ennek a városnak. Kilenc év, amiből öt évig

11 Máramaroszigeten (Sighetu Marmatiei) működött a romániai kommunista rezsim egyik leghírhedtebb politikai börtöne, ahol a korábbi román elit jelentős része raboskodott (sokan közülük itt is haltak meg).

12 A romániai államszocialista rendszerben a hatvanas években átmeneti liberalizálódás következett be, ami a hetvenes évekig tartott.

13 Lásd Átirat Marosvásárhely nemzetiségi összetételéről. Marosvásárhely, 1985. november 1. In: Vincze Gábor (szerk.): *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. (Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához, 1944–1989)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csikszereda, 2003. 403. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1814.pdf.

14 Akkori megnevezéssel a városi néptanács alelnöke.

gazdasági titkár és polgármester-helyettes voltam, és három évig első elnökhelyettes. Ez a város polgármesteri posztját jelentette, abban az értelemben, hogy a polgármesteré politikai funkció volt, és volt első titkár is, aki a hitelutalványozást is intézte. Vagyis én reggeltől estig dolgoztam. A kislányunk '81-ben jött, szerencsére a feleségem nagyon megértő volt, mert én gyakorlatilag teljesen átadtam magam a munkának. Ami azt jelentette, hogy évente 2000 új lakás épült Sepsiszentgyörgyön. Bosszúság is volt, mert ez bontásokkal is járt, mivel azelőtt vízszintesen fejlődött a város. Sepsiszentgyörgyön Brassó iparának a kiegészítő iparát fejlesztették, azaz Brassóban gyártották a kamionokat, itt a sebességváltókat, Pitești-ben csinálták a személygépkocsikat, itt, az IAME-ben¹⁵ pedig a dudákat. Fejlődött a bútorgyártás és más dolgok is.

Valaki kitalálta, hogy a vegyipar nagyot lendíthetne a megye termelési mutatóin, és így jött létre a műanyaggyár Sepsiszentgyörgyön, hogy teljesítsük azt a tízmilliárdot. Csak-hogy honnan vegyünk műanyagipari szakembert? A székelységben nem volt ilyen ágazat addig, így jött egy csoport szakember Iași-ból, akik azután képeztek ittenieket. Elnézést a szerénytelenségért, de volt egy mondás Sepsiszentgyörgyön akkoriban: „Hogyha valamilyen szociális jellegű problémád van, menj a román polgármesterhez, az megoldja.” Ma, ha az emberek megállítanak, kezet fognak, jó egészséget kívánnak, és felelgetik, hogy ilyen-olyan ügyben segítettem rajtuk. A nagy adum a falusi és keresztény neveltetésem. Nem találni Szentgyörgyön olyan embert, aki azt mondhatná, hogy akár egy csomag cigarettát is elfogadtam tőle. Korrupció akkor is volt, volt egy korrupcióellenes törvény, a 18-as törvény, ha tisztességtelen jövedelemre tettél szert, rákérdeztek, hogy honnan van. El is kobozhatták. Nálunk a családon belül járta egy vicc, hogy ránk a 19-es törvényt alkalmaznák – ez egyébként nem létezett –, amely azt kéri számon, hogy hová tettük a pénzünket. Mert nem fektettük be, lehet, hogy nem nagy dicsőség, de nem volt villánk, nem volt gépkocsink és a többi. Könyvekre, ilyesmikre költöttünk, bár ezt utólag sem bánom!

És ebben a helyzetben, a '85–89-es időszak utolsó részében, egyszer csak előléptettek, a megyei ifjúsági szervezési osztályhoz, igazgatóhelyettesnek. A személyzeti részlegért fellettem, de az akkori káderek már nem a régi, '45–48-as káderek voltak. Én végrehajító voltam, technokrata szakember az emberi erőforrások területén. Közben elvégeztem egy képzést, posztgraduális szociológiai és pszichológiai tanulmányokat folytattam, publikáltam a *Viitorul Social*-ban,¹⁶ meg ilyenek. És kezdtem megérteni dolgokat, amennyire ez akkor lehetséges volt, hogy mi történik, hogy hibás irányba mennek a dolgok. De behunytuk a szemünket, és nagy megértést tanúsítottunk több tucat igazgatóval, vezetővel szemben, akiknek rokonaik települtek át Magyarországra vagy máshová Nyugat-Európába, merthogy volt egy ilyen elvándorlási jelenség. És az akkori rendszabályoknak megfelelően az itt maradó rokon dossziéja beszennyeződött, és távoznia kellett volna a vezető funkcióból. Ezeket az ügyeket nagyon nagy megértéssel kezeltük, kétszínűséggel, alakoskodással, kompromisszumokkal. Nem akarom most itt a hőst játszani, nevétséges lenne, de ismétlem, szentgyörgyi emberek voltak... A törvény nem volt jó, a rendszer, a szocialista szokásrend igazságtalan volt, ráadásul olyan emberekkel, akik már szenvedtek – és nem is saját maguk miatt, hanem azért, amit a szüleik, nagyszüleik tettek. De olyan, hogy én szántszándékkal keresztre tettem volna valakinek, vagy kompromittáltam volna valakit, olyan nem volt. Mindig azt mondtam, ha nem is

15 Întreprinderea de Aparate și Mașini Electrice (autóvillamosági gyár), az egykori Székely Dudagyár jogutódja.

16 Román szociológiai szakfolyóirat.

tehettem annyi jót, amennyit kellett volna, akarattal rosszat sem tettem. És ismét itt tartunk a családban kapott nevelésnél, a vallásos nevelésnél, ami meghatározza az életformámat. Én lelkileg nem gyűlölök, nem vagyok negatívan megterhelve, éltem a kínálkozó lehetőséggel, hogy itt dolgozzam, itt valósítsam meg önmagam emberként.

Az említett korszakkal kapcsolatban: én nem vagyok farizeus, őszintén sajnálom a részvételemet abban, amit a személyi kultusz jelentett, Ceaușescu magasztalása, ilyen problémák. Hogy nem volt több bátorságom kilépni a nyilvánosság elé és elmondani bizonyos tényeket. Ugyanazzal az őszinteséggel mondom, hogy szerintem a magyar elemzők, egyes történészek, publicisták túloznak a mumus román állammal, a székelyek ellen fellépő, kommunista állammal kapcsolatban. Ne vicceljünk, kérem! Minden kollégám magyar volt. Menjenek csak el az Állami Levéltárba, 1968-ig imitt-amott volt egy-egy Ion. Az egész kollektivizálást, mindent, ami volt, a magyar kollégák vitték véghez. Másrészt magyar nyelven folyt az összes nyilvános gyűlés, minden ilyesmi. Volt egy sógorom, a feleségem nővérének a férje, a Mezőgazdasági Bankban dolgozott, 15 éven át egyedüli románként. 15 évig egy vak hangot sem szólt hozzá senki románul! Még annyit sem, hogy legalább a kollégák elmondták volna neki, „nézd, Gelu, ezt meg amaz tárgyaltuk ma a gyűlésen”. Nem, azt mondták, hogy tanuljon meg magyarul, ha tudni akarja!

Az ellenállási mozgalommal, vagy hogy nevezzük, magyar irredenta mozgalommal kapcsolatos dolgokról is hallottam. Hogy augusztus 23-án vagy más alkalmakkor, éjszaka röplapok terjedtek a városban. Egy csomó milicista szedegette össze őket, hogy ne látszódjanak. Aztán hogy voltak valamilyen szervezetek is. Egy barátom mesélte, hogy mikós diák korában¹⁷ tagja volt egy ilyen titkos szervezetnek, tagsági díjjal, eskütétellel, mindenféleképpen, amelynek a célja Erdély visszacsatolása volt. '80 és '90 között sok mindent megtudtam barátoktól, ott, ahol többet fecsegünk, mi, férfiak, egy fröccs mellett. Tehát, általában volt valami rendezvény, ülés, egyesek távoztak, a jobb fejek maradtak, beszélgettek, énekeltek.

Rendkívül megrázó kép volt, amikor 1984-ben vagy '85-ben a Mihai Viteazul-szobor körüli robbantásban meghalt az az ártatlan gyermek.¹⁸ Én voltam az alpolgármester, épp fogadóórám volt – hozzám ötvenesével jöttek a népek –, na és ez a rémes jelenet táruult elélem. Azzal az ártatlan gyerekekkel, akiről ma sem tudjuk, hogy odaküldte valaki, vagy ebbe a helyzetbe hozták: az egyik lába egy tömbházon, az egyik keze egy másikon, körben az ablakok mind betörve... Ma két változatot ismerünk, de végső soron homályos maradt a dolog. Egy kollégám, Străchinariu, amikor képviselő volt, előállt egy interpellációval, hogy kiderítse az igazságot, de nem jutott semmire. A magyar lakosok szerint a Securitate műve volt. Nem tudom megmondani, de egy dolog biztos, a volt milíciát is és a volt Securitatét is meghaladta ez a dolog. Nem tudták kezelni, nem voltak felkészülve sem így, sem másképp az ilyen dolgokra. Ismétlem, azon túl, amit a levéltári anyagokban találtam, hogy voltak bajok a kollektivizálás¹⁹ kapcsán, voltak problémák Maksán, Gidófalván, egyebütt is... Van bizonyítékom arra, hogy a bükszádi ortodox templomhoz is rakott egy eszement egy kis robbanószert, ami a bányából származott. Én nem közöltem ezeket, nem akartam nagy hírverést ennek, mert úgy gondoltam, hogy nem szabad általánosítani. A magyar változat ismert.²⁰ Sajnos én az

17 A Székely Mikó Kollégium Sepsiszentgyörgy egyik vezető gimnáziuma.

18 Az 1984. június 5-i robbantásban a 12 éves Vaszi János veszítette életét.

19 Szövetkezetesítés.

20 Lásd Gyilkos lóürülék. *Erdélyi Riport* IV. évf., 2005. 6. sz.

egyik munkámban írtam valamit erről,²¹ és olyat írtak aztán a *Háromszék*ben, hogy ez az alak így meg úgy állít valamit, azt sem tudja, mit... A '76–89-es időszakban ezek ismertek voltak. Ismétlem, én őszintén sajnálom és megértem magyar polgártársaim frusztrációit, a magyar nyelvű televízió megszüntetése, a cenzúra, az egyéb gondok miatt.

'85 után, amikor a megyénél voltam, több tevékenységi terület volt: művelődés, tanügy, mezőgazdaság, gazdaság és egy szervezési terület. Ennek nem nagyon találni a mostani megfelelőjét, talán a menedzsment. Ennek a szervezésnek a hatáskörébe tartozott a humán erőforrás kérdése, amit káderosztálynak hívtak. Ez a vállalatok, polgármesteri hivatalok vezetésével és a többivel foglalkozott. Végeredményben mi a technikai, végrehajtó része voltunk a csapatnak, a döntéseket a vezetőség hozta, mi pedig előkészítettük a dokumentációt, kértük az iratokat, a képesítést igazoló iratokat, diplomákat, és alkalmaztuk a dossziékra a káderkritériumot, hogy nem volt-e a családban legionárius, horthysta, mit tudom én, szóval ez volt a munkánk.

Ami az itteni románok múltját, történelmét illeti, ez gyakorlatilag tabutéma volt. A történelem ugyanis nem volt kegyes velünk. Még éltek emberek, akik emlékeztek arra, mik történtek 1940–44 között, és akkor ez nem tudatosult. Most, a normalitás és a román–magyar barátság jegyében itt az idő, hogy kutassuk ezt a kérdést.

Na, így jött el a '90-es fordulat, amikor román, magyar egyaránt várt valamit... A feleségem a Székely Mikó Kollégiumban végzett, a székelység büszkeségében. Most értem csak meg, hogy mit jelentett a magyar kollektív tudat számára az, hogy román részlegeket is létrehoztak itt, és egy román aligazgatót is odahelyeztek. Ez az iparfejlesztés megnövelte a románok számát a városokban, elsősorban Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen. A falvakban meg volt egy állatorvos, egy agrármérnök, két-három tanár, akik románok voltak. Ami pedig a tanárok távozását illeti '89-ben, ezt sem egyes román, sem egyes magyar médiumok nem tárgyalják elfogulatlanul. Hogy elment több száz román szakember és tanár, az a forradalom utáni szabadságnak, lehetőségeknek tulajdonítható, nem voltak már kötelező kihelyezések, oda mentek dolgozni, ahova akartak. De nem tagadhatjuk le az intoleranciát sem, ami tisztán érezhető volt. Akár abban, hogy egy tanár rossz jegyet adott valakinek, vagy valaki összevezetett a szomszédjával vagy még komolyabb. Alapjában véve tapasztalható volt egyfajta türelmetlenség.

Mondom, létezik a Hargita–Kovácsna-jelentés,²² akár tetszik, akár nem. Volt egy kollégám, aki bejáratos volt a parlament levéltárába: 250 dosszié, tele az emberek panaszaival, nyilatkozataival... Én nem ítélek meg, csak egy szerény kutató vagyok, de ismétlem – és ez nem vitatéma –, hogy megértem, milyen volt a románoknál is, a magyaroknál is az a kitörő öröm, hogy felszabadultunk, és végre szabadság van. Úgy érzékelem, nem is tudom, hogy feltétlenül nyilvánosságra hozzam-e, de ezt tapasztaltam, tehát amikor a levéltárban kutattam ezt a románok számára nagyon-nagyon kényes időszakot, a '40–44 közöttit, akkoriban nem volt jó románnak lenni a székelységben... Annyi frusztráció felgyűlt a román uralom időszaka alatt, '19 után a harmincas évekig, és akkor azt tapasztaltam, hogy azokat a jelzőszavakat, szlogeneket, amiket '40–44 között használtak, azokat hangoztatták '89–90-ben is:

21 Az említett írásában az interjúalany kifejtette, hogy ebben az időszakban is léteztek lappangó etnikai feszültségek, s a székelyek körében egyfajta „Trianon-mánia” volt jelen. Ezzel magyarázta egyes revizionista szövetségek működését, sőt a Mihai Viteazul-szobor elleni 1984-es, sepsiszentgyörgyi merényletet is, mellyel kapcsolatban sokat sejtetően megjegyezte: elkövetői mindmáig ismeretlenek.

22 Egy 1990-ben megalakult parlamenti bizottság jelentése az 1989-es fordulatot követő székelyföldi eseményekről. A magyarellenes célzattal készült jelentést a bizottság magyar tagjai nem fogadták el.

„Románok, kifelé Erdélyből!” „büdös oláh” és tudom is én, mit még. Ezek a jelszavak nem voltak jelen a nyilvánosságban a kommunizmus idején, ezeket megőrizték, továbbadták a családon belül, és akkor, a szabadság légkörében kitörték. Én megfogadtam, hogy ha a Jóisten egészséget ad, írok egy tanulmányt azokról a magyarokról, akik ezekben a nehéz időkben az életük kockáztatásával megvédték a román szomszédjukat. És több száz ilyen eset volt, több száz. Mindazonáltal kutatóként pontosan értem, hogy akkor, ilyen pillanatokban, amiket a történelem nem mindennap produkál, olyan viselkedésformák is léteznek, amelyek normális, nyugalmas időkben nem reálisak. Az államhatalom eltűnt, alakultak a politikai pártok, civil társadalom nem létezett, a sajtó kiszabadult a kommunista cenzúra béklyójából, és vadászta a szenzációt, meg hasonlók. A magyarok vágya, hogy megvalósítsák céljaikat, ütközött azzal, hogy a románok nem voltak mentálisan felkészülve ezek elfogadására. Hírek, rémhírek terjengtek, és innen jött a gyanakvás is, és hogy eszkalálódtak a dolgok nálunk is, Marosvásárhely kapcsán.

Én megmondtam Olosz Gerinek, a volt alprefektusnak, amikor még élt, és ahány magyar kollégának, akikkel kapcsolatban voltam, hogy még viccből se gondoljunk soha egy etnikai konfliktus kirobbantására. Az ugyanis újabb 50–100 évre megterhelné a kollektív emlékezetet. Ezekben a feszült időszakokban minden megfontolatlan gesztus nyomot hagy, így vagy úgy átértelmeződik, ezért mondom, hogy semmi szín alatt sem kezelhetjük így a problémáinkat.

Nem volt okom arra, hogy elmenjek innen. Említettem, hogy a feleségem meg az ő szülei szentgyörgyiek, édesanyám '87-ben halt meg, őt is itt temették el. És nagy elégtétel volt számomra, hogy sokan megállítottak, munkások, magyarok, és kérték, hogy ne menjek el, mert nincs rá okom. Észleltem az első jelzéseket is arra nézve, hogy már nyilvántartanak mint potenciális nacionalistát, noha nem voltam tagja a Vatra Româneascănak²³ az első szakaszban. A Temesvári Kiáltvány²⁴ 8. pontja kapcsán helyesebbnek tűnt, ha az új idők nem a régi emberekkel indulnak. Mentem a dolgomra, néhány hónapig ingáztam Sinaiára, nyomdai munkásként, majd tisztviselő lettem a Katonai Tiszti Körnél. Aztán '90 nyarán, mivel a Megyei Levéltár²⁵ itt van a városban, és ezresével jöttek a kérések – elkezdődtek a vizsszolgáltatásokkal kapcsolatos problémák, és nyugdíjba vonult az előző generáció nagy része –, felkértek, hogy jöjjenek a levéltárba. Én pedig mindig is vonzódtam a könyvekhez. Belemerültem az itteni dolgokba, az emberek gondjainak megoldásába, több száz, ezer ember a tanúm, akik átlépték a levéltár kapuját. Így működtem az első időszakomban is, és a másodikban, 2005 után, amikor a levéltár igazgatója voltam. És megkértem a munkatársaimat is, hogy ha jön valaki egy kéréssel, legyen az volt politikai fogoly vagy valaki, akinek a visszaigényléssel van problémája, úgy viszonyuljanak hozzá, mintha a nagyapjuk, testvérük, apjuk volna. Hogy legalább ennyivel hozzá tudjunk járulni azoknak az igazságtalanságoknak a jóvátételéhez!

23 A Vatra Românească („Román Tűzhely”) 1990 februárjában jött létre. Az erdélyi román „hazafias, nacionalista szervezet” az RMDSZ megalakulására való válaszként szerveződött meg, és jelentős szerepet játszott az 1990. márciusi marosvásárhelyi etnikai konfliktus során a magyarok elleni uszításban. Számos tagja a korábbi pártállami elitből került ki.

24 Vagy Temesvári Nyilatkozat: a temesvári forradalmárok által 1990. március 12-én kiadott 13 pontos dokumentum teljes körű rendszerváltást követelt. Nyolcadik pontja három törvényhozási ciklusra kizárta volna a közéletből (és az elnökljelöltek közül) a volt pártaktivistákat és állambiztonsági tiszteteket.

25 Romániában a levéltárak a belügyminisztérium hatáskörébe tartoznak.

Nem mondom, rendkívüli lehetőségem nyílt arra, hogy kamatoztathassam a levéltárban a '89 előtti polgármesteri hivatalbeli tapasztalataimat. Hogy megoldhassam az ellátással és a forrásokkal kapcsolatos gondokat. Az első levéltári igazgatóság voltunk az országban, akik kutathatóvá tettük a kommunista párt levéltári anyagát. Itt jegyzem meg, őszintén, hogy nem rohamoztak meg minket a magyar kutatók, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy ebben az egész időszakban itt nem voltak román pártaktivisták. Ez a valóság. '68 után, amikor én jöttem, mi románok 20 százalékot alkottunk, 20 százaléknyi képviselővel vagy tanácsossal és a többivel. De ez az etnikai arányosítás a minőség és a hiteles értékek érvényesítésének a rovására ment.

Hogy mi történt '90 után: elment a kiváló elit, a műszaki, gazdasági, jogásztársadalom elitje, románok ezrei mentek el erről a vidékről. Lehet, hogy magyarok is, nem tudom, egyesek szenvedtek, mások nem, a lényeg az – ami a magyar polgártársak becsületére válik –, hogy a budapesti tanácsadóknak, a kultúrának, a szolidaritásnak, az információáramlásnak köszönhetően a magyarok nagyon hamar magukra találtak. Megszerveződtek mint közösség, nagyon jól beindították a médiát, kitalálták a dolgok módját. Nekik sem volt könnyű, náluk is voltak nyugtalanságok, a jobboldallal és baloldallal, a kommunistákkal és másokkal, miközben mi le voltunk fejezve. Vagyis gyakorlatilag vezetők nélkül találtuk magunkat.

Az első román vezetők Kovászna városából származtak, abból a vajnafalvi²⁶ csoportból, akik a Vatra Românească körül tömörültek. Akkor magunkra találtunk – mi, azok az emberek, akik úgy éreztük, hogy tiszták vagyunk a közszereplésünket illetően –, és megszerveződünk. Az első szervezetünk a Mihai Viteazul Alapítvány volt, aztán az Andrei Șaguna Liga, és lassan-lassan nálunk is kialakult a közösségi szerveződés, menet közben tanultuk meg mindezt. Jártam az országot, újjáalakult a régi Astra,²⁷ Bukarestben már tárgyalták a dolgainkat politikai egyezkedések során, mindenféle kérdésekben, de erről mi nem tudtunk. És mi, egy maroknyi laikus értelmiségi, néhány nagyszebeni és bukaresti barátunkkal elhatároztuk, hogy megalapítjuk a Kovászna–Hargitai Ortodox Püspökséget.

Ezzel kapcsolatban itt utalnék a vívódásaimra, személyes élményeimre és a közvéleményben rólam élő képre. '90–'91-ben volt egy beszélgetésem Serafim metropolitával, aki ma a németországi románok metropolitája és nagy gondolkodó. És azt mondtam neki, „Őszentséged, én nem akarok belekeveredni a politikába, egyszer már megtettem, nem állok neki üzletelni, ilyesmi, de a román közösség hasznára szeretnék lenni. Ha segédkezet nyújtok a civileknek, az összeférhetetlen-e azzal, hogy része voltam a kommunista nőmenklatúrájának?” Azt válaszolta, hogy nem, ellenkezőleg. Példákat sorolt a Bibliából, hogy ha őszinte a közeledés az egyházzal, akkor hiteles. Vállalnom kell viszont annak a kockázatát, hogy majd megszólnak a kötekedők: „Nézd csak, azelőtt a pártban voltál, most pedig az egyházban vagy...” De ha hiteles a szándék, és nem anyagi haszonlesés vagy ilyesmi, akkor megtehetem. Így járultam hozzá '94 őszén a püspökség megalapításához, tudva, hogy milyen csekélyek a Ioan püspök²⁸ rendelkezésére álló emberi erőforrások, gondolok itt a papok létszámára, több tucat a betöltetlen parókia és a többi. '94 októberében idejöttem, és lám, eltelt húsz év, és én is kivettem a részem a munkából.

26 Voinești (Vajnafalva) Kovászna román többségű városrésze (egykor önálló falu).

27 Nagy hagyományú, 1861-ben Nagyszébenben megalapított erdélyi román kulturális szövetség.

28 Ioan Selejan (szül. 1951): a Kovászna–Hargitai Román Ortodox Püspökség első püspöke (1994–2014 között, 2009-től tiszteletbeli érsek), 2014 óta a Bánát metropolitája és Temesvár érseke.

1990-ben Románia egyetlen könyvtárában sem volt fellelhető egyetlen könyv, amely a Kovászna és Hargita megyei románokról szólna. Pont. Én, amikor részt vettem a bukaresti levéltárosi képzésen, az Akadémiai Könyvtárban felfedeztem a két háború közötti román sajtót, amiről nem tudtam semmit. Felfedeztem az itteni román tevékenységet, és lassan-lassan elkezdtem visszaadni, visszahozni a köztudatba a *Cuvântul Nou* hasábjain. Hogy visszanyerjük a történelmünket. Mert mi is történt? Észak-Erdélyben, azon a részen, ami '40–44 között Magyarországhoz tartozott, Máramarosban, Beszterce-Naszódban sokat szenvedtek a négy év alatt, de mivel ott erős román közösségek voltak a kommunista időszakban is, talpra álltak, voltak emberi erőforrásaik. Bár sok barátom mondta, hogy hagyj csak, mit járod itt ezt a táncot, hiszen gyermekkorunkban egy kezünkön is megszámlolhattuk Sepsiszentgyörgyön a románokat. Mondtam, hogy igen, így van, de 1940-ben 3000 román ment el Sepsiszentgyörgyről, és azután sem a Magyar Autonóm Tartomány,²⁹ sem a kommunizmus eleje nem kedvezett egy román elit megszilárdulásának.

És akkor minket – egy maroknyi embert, akik szerveztük a közösséget – minden gonoszsággal meggyanúsítottak, holott nem tettünk egyebet, mint megírtuk és visszahoztuk a köztudatba az itteni románok történelmét. Olyan sok közös dolgunk van a magyarokkal. Amikor nem jöttek a románok a hegyen túlról Előpatakra, Tusnádfürdőre, Bereckbe, Borszékre, akkor azok csődbe mentek. Még 1918 előtt is, a szórakozóhelyeken egyik este román, másik este magyar zene szólt. Nem a románok iránti szerelemből kifolyólag, hanem gazdasági megfontolásból, pragmatizmusból, nem kell nekünk most feltalálnunk a meleg vizet vagy a kereket. A Székely Múzeumban, sem máshol nem találtam komoly munkákat a Romániával és Moldvával való kapcsolatokról, a román–magyar kölcsönhatásokról. Ezt szeretnénk visszaszerezni, ami a kommunizmus idején elveszett. Ez természetes, mint ahogy az anyaországgal való kapcsolat is természetes. Végül is én moldvaiként Bessarábiával tartok. És szerencsém volt a legjobb ottani nacionalistákhoz, akik a barátaim, Mihai Cimpoi,³⁰ Grigore Vieru,³¹ Isten nyugosztalja.

A civil szerveződés szintjén pedig megpróbáltuk megvédeni magunkat, megtartani a jogainkat, jelen lenni. Hogy ez mennyire sikerült? Ez más kérdés... Miért nem sikerült? Vajon megfelelőek voltak-e a módszereink? Az biztos, hogy mint ahogy nem léteznek eleméletek, amelyek a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenetet elemeznék, ugyanúgy nem bővelkedünk a számbeli kisebbségben élő többségről szóló tanulmányokban sem. És innen jönnek azok a problémák, amelyekről beszéltünk. Egyfelől itt van az etnikai alapon szerveződő párt,³² amely biztosítja folyamatos részvételét a helyi kormányzásban, és János szomszédom etnikai szavazata, másfelől a mi politikai szavazatunk, mert mi románok 20 pártra vagyunk szakadva, megannyi problémával.

Ahogy elkezdtek szerveződni azok a nagygyűlések, például Gyergyóditróban, egyre tisztábban megfogalmazódtak a Székelyföld autonómiáját célzó törekvések és a többi, mi is megpróbáltunk alkalmazkodni a helyzethez, mint közösségi szervezet. Így jött létre, tíz

29 1952 és 1960 között (kissé módosult formában 1968-ig) fennálló, főképp a történelmi Székelyföldet magában foglaló közigazgatási egység Romániában. A MAT élén jórészt magyar kommunisták álltak, biztosítva voltak bizonyos kisebbségi jogok, de a centralizált diktatórikus rendszerben az autonómia csak formális lehetett.

30 Moldovai irodalomtörténész, szerkesztő, a Román Tudományos Akadémia tagja.

31 Moldovai román költő (1935–2009), a Román Tudományos Akadémia levelező tagja.

32 Vagyis a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ).

évvel ezelőtt, 2005-ben a két megyében élő románok civil fóruma, majd Maros megyével is kiegészülve, az után a gyűlés után.³³

1996–2000 között független tagja voltam a megyei tanácsnak, én, a volt nómenklaturista. Pártháttér nélkül is több mint 2000 szavazatot kaptam, és bejutottam a tanácsba. És ennyit nekem is sikerült tennem a románokért. A Magyarországon tett látogatásokon kívül, amelyek rendkívüliek voltak, a testvérmegyében, Békéscsabán, Gyulán, Méhkeréken, szóval ezen kívül sikerült testvérmegyei kapcsolatot létrehozni Kisinyov és Kovászna megye között. Aztán jött Voronyin,³⁴ megszüntette a megyéket, és a testvériség tárgya nélkül maradtunk.

2002 és 2005 között, három évig Bukarestben dolgoztam a Közigazgatási és Belügyminisztériumban. Mivel a rengeteg odaküldött beadványunkból számos maradt válasz és megoldás nélkül, azt mondtuk, próbáljuk meg, legyen ott egy saját emberünk! Ezt csinálják most az RMDSZ-es kollégák is, akik ott vannak minden bizottságban, küldöttségben és a többi, és követik a kisebbségek kéréseinek a sorsát. Ez volt az én szerepem is, hogy lássam, hol akad el egy törvényjavaslat, egy ügy. Egy esztendeig országos vezetője voltam a Nemzeti Levéltár ellenőrző testületének. És innen tértem azután vissza. De ez egy óriási lehetőséget jelentett, hiszen most Románia negyven megyéjéből ismerek negyven levéltár-igazgatót, negyven múzeumigazgatót, negyven könyvtárigazgatót, embereket ebből a közezből. Az Astra és a Fórum részvétele a civil életben megsokszorozza ezeket a kapcsolataimat és barátaimat, akikhez hozzájönnek még a határon túli románok,³⁵ akik részt vettek a marosfői nyári egyetemeken.

Ami a román–magyar együttélést és párbeszédet illeti, az együttélés interetnikus modellje piramis alakú. Itt élünk, az alapjánál, jól megértjük egymást, nem játszunk színházat, függetlenül az etnikai arányoktól. Kovászna Vajnafalva nevezetű részében már több városi tanácsosa van a románoknak, megvalósíthatnak projekteket stb. Kézdivásárhelyen egyetlen román tanácsosunk volt. Gúnyt űztek belőle a magyar kollégái. Mérnökember volt, azt mondta nekem, „Ionica, még sosem éltem meg ilyen nagy megaláztatást. Miért élvezték ezt a kollégáim?” Amikor Funar³⁶ volt Kolozsvár polgármestere, szociológusként megértettem. Amikor Funar tett egy szobrot oda, Tamás Sanyi³⁷ is odavágott egy szobrot emide. Funar ott már évek óta nem polgármester, itt mégis miért folytatódik ez a viselkedés? Nehéz megmagyarázni.

A magyar nyelvismerettel kapcsolatban én meg vagyok győződve róla, és több száz román esetet ismerek, hogy a román megtanulja a magyar nyelvet, az élet tanítja meg rá elsősorban. A román tehát meg fog tanulni magyarul, mindig is megtanult, csak nem szabad erőltetni. Olvastam a mai lapban egy érdekes dolgot, hogy 200 magyar gyermek vett részt román nyelvtanulási versenyen. Rendkívül jó dolognak tartom ezt a kölcsönösséget. Különben megvan a véleményem a magyar és a román iskolák etnikai alapú szétválasztásáról.

33 A két magyar többségű megye számos román szervezetét, egyesületét tömörítő Kovászna és Hargita Megyei Románok Civil Fórumához 2010-ben, a maroshévízi gyűlést követően csatlakoztak a Maros megyei román szervezetek. A Fórum a székelyföldi románok nevében lép fel, az állami szervekkel, az ortodox egyházzal és egyéb romániai civil szervezetekkel együttműködve.

34 Vlagyimir Voronyin 2001–2009 között a Moldovai Köztársaság kommunista párti elnöke volt.

35 Elsősorban a Moldovai Köztársaságban, Szerbiában és Ukrajnában élő románok.

36 Gheorghe Funar 1992–2004 között Kolozsvár hírhedten sovíniszta polgármestere volt.

37 Tamás Sándor: RMDSZ-es politikus, 1996–2008 között parlamenti képviselő, 2008 óta a Kovászna Megyei Tanács elnöke.

Mostanában van szándék a párbeszédre, partnereket keresnek a felek. De itt is van egy nagy probléma. Közismert, hogyan minősíti a magyar köztudat a magyar nemzet árulóit, akik lepaktálnak a románokkal – jaj nekik! Azokkal a románokkal folyik a párbeszéd, akik ezt a „jaj, de elegendem van ebből a Romániából”-t hangoztatják. Miért nem tárgyalnak velünk? Vagyunk, amilyenek vagyunk, nem vagyunk valami magasröptű gondolkodásúak, de mind ez ideig nem óvta meg a román közösségből senki sem a Fórum tevékenységét. Hogy az itteni magyar vezetők miért nem tekintik partnernek ezeket a struktúrákat egy román–magyar párbeszédhez, arra nem találtam választ. Azzal kezdtem, hogy a személyemet hogyan értékeli a környezetem, tekintettel azokra a terhekre, amelyeket hordozok a hátamon, vagyis hogy moldvai vagyok, kommunista és ilyenek. De nem értem, miért van ez, gyanítom, hogy a Fórum által kiadott közlemények miatt...

Pár éve figyelemmel kísérem, mit tesz Magyarország a csángókért. És amikor azt mondtam, hogy ha így folytatjátok a területi autonómiával, akkor javasolni fogom a két háború közti projekt újraélesztését az elmagyarosított románok visszamorosításáról. Hát hogy erre mi történt? Két hétig szünet nélkül folyt a tinta, hogy mit csinál ez a szerencsétlen alak, mit akar, mit hoz ránk... Vagyis azt, ami odaátról több mint természetes: hogy meg kell őrizni, meg kell menteni a magyarságot. Isten őrizz, hogy felemlegessem ezt a tervet, van róla egy tanulmányom, sokat is hibáztak, elismerem, de én azt is mondtam, hogy aktualizált módon kellene csinálni!

Amit Mădălin Guriuanu³⁸ csinál, az nagyon jó, és bátorítani kell. De Mădălin nem fogja tudni felépíteni a román–magyar kapcsolatokat, ha eltekint a román alapoktól. Egy kastélyt nem lehet homokra építeni. Lehetünk mi nacionalisták, vagyunk, amilyenek vagyunk, de az itteni románság része vagyunk, akik megtartjuk a kollektív emlékezetet, akik képviseljük a románt, legyen az olyan, amilyen. A románok között sincs egyetértés: vannak emberek, akik különböző okokból negatívan viszonyulhatnak hozzám, de az Andrei Șaguna Ligához, a Mihai Viteazul Alapítványhoz és a Civil Fórumhoz már nem, mert tudják, hogy mi olyan szövetségi struktúra vagyunk, amely az ő érdekeiket védi. Hogy mennyire hatékonyan, arról lehet még beszélni.

Emberként, ebben a korban, amikor a hetven felé közeledem, vannak elvárásaim a magyar vezetőktől, az elittől az itteni románok irányába. Én lelkiileg fel vagyok készülve a párbeszédre. Bátorítom Mădălint és a fiatalok projektjeit, a híve és szószólója lennék a jó együttélésnek, a decentralizációnak, a szélesebb körű helyi autonómiának, mindennek, ami a magyarok kulturális-szellemi virágzását jelenti. Két feltétellel. Egy: mi, románok se legyünk pusztá dekoráció. Például most, a Szent György-napi rendezvényeken koldultunk egy helyért, hogy jön egy előadással a maroshévízi táncegyüttes, majd kaptunk egy eldugott színpadot. De miért? A román dal nem olyan szép, mint a magyar? A nagy célok apró tetteken, hétköznapi gesztusokon át érhetők el.

Megmondtam a püspöknek és a kollégáknak is, közéleti küldetésemet befejezettnek tekintem. Nincs szándékom prefektus lenni vagy képviselő. Visszavonultam a funkcióimból, csak egy szerény kutató vagyok itt. És ismétlem, nem állok az útjába a jó irányú haladásnak, bátorítok minden kezdeményezést, de nem mondhatok le bizonyos elvekről, amelyek az életemet jellemezték. Adja az Isten, hogy gyarapodjék azoknak a románoknak a száma, akik ilyen jól ismerik a magyar kultúrát, a magyar történelmet, és így tisztelik. Volt egy kollé-

38 Nemzeti-liberális párti városi tanácsos Sepsiszentgyörgyön, az internetikus párbeszéd szorgalmazója.

gám, vegyes családból származott, és amikor betért velünk, románokkal egy fröccsre, akkor mondta, hogy „ó, mi románok...”, amikor pedig a székelyekkel volt, akkor meg „Istenem, Istenem, mi székelyek...”. Ez velem nem így van, én nem beszélek másképp egy román újságíróval vagy kutatóval, mint a magyarokkal, sem a román vezetéssel, amikor bejáratos voltam, sem a magyarral. Realistán szemlélve a dolgokat, ha politikai, fizikai, mediális részről megtalálják a módját a román–magyar párbeszéd kibontakozásának, azt én üdvözölni fogom. Nem fogunk tiltakozni, ellenkezőleg. Meggyőződésem, hogy ez a járható út, a párbeszéd, egymás kölcsönös megismerése.

2010 márciusában Maroshévízen én, „a rossz” tompítottam a több száz üzenetet,³⁹ és kértem mindenkit, hogy ne jöjjenek autóbuszokkal az egész országból. Megvannak a csatornáink, hogy eljuttassuk a mondanivalónkat. Tehát a magyar polgártársainknak meg a vezetőiknek is számolniuk kell azzal, hogy ezek a hálózatok, amelyek Johannist az elnöki székbe juttatták, ez a biztosítéka annak, hogy mi itt jól fogunk élni, és ha a dolgok bonyolódnak, velünk az ország és az egész románság. Vannak jelzések a sajtóban, hogy nagy figyelemmel kísérnek minket, az ifjak is, akikről néha megvan a véleményünk, az idősebbek is itt vannak... Ami a párbeszédet illeti, jövőre helyhatósági választások lesznek, lássuk Árpai urat,⁴⁰ aki okos fiú, évfolyamelső volt a szociológián, lesz-e román alpolgármestere? Lássak konkrét, identitással kapcsolatos dolgokat, egy olyan projektet a városi kultúrházban, amit alpolgármesterként én csináltam Orbán Árpád⁴¹ polgármesterrel, Isten nyugosztalja! Nem láttam egy román kiállítást sem, hát lehet ilyet? 25 százalékát tesszük ki a város lakosságának, mi is fizetünk a zsebünkből. Apró jelzések ezek... Nem nevezhettünk el egy utcát Aurel Nistor protópópáról⁴² vagy Izidor Rauca Răuceanu⁴³ polgármesterről, aki kivitte a marhavásárt a város központjából, és megmentette a várost, amikor nem volt vize, és víztározót épített az Olton. Két órán át harcoltam az Utcanévadó Bizottságban, hogy meggyőzzem őket, végül megmondták, hogy nem neveznek el utcát két háború közötti román személyiségről, mert akkor a románok önkényesen vezették a várost, és a magyaroknak nem voltak jogaik. Amire azt mondtam, hogy vigyázzanak, mert abban a korszakban is, meg mások is, a románok és a magyarok között is voltak kiegyensúlyozott emberek, akik biztosították a normalitást. Máskülönben ma nem lenne több száz vegyes család, akikről nem szokás beszélni, pedig egy különleges kötőanyagot képeznek a románok és magyarok között. Ott vannak a kereskedelmi kapcsolatok: ezek a megyék 24 óráig sem tudnának élni Románia nélkül, kezdve a vasúti összeköttetéssel, a gáz- és villanyvezetékeken át az utakig, és mindennel, ami az életet jelenti, az üzletet stb. Kinek adná el a kényerét a Diószegi pékség?⁴⁴ Londonba vinné?

A Székelyföld ugyanolyan mértékben román föld is. Még akkor is, ha kevesebben voltunk, mint a magyarok. De ez a sok előítélet... és a legnagyobb sértés ez a jövevénykoncepció, és hogy felosztják a románokat „jó románra”, őslakosra és „rossz románra”, jöttmentre. Én kapcsolatban állok az összes őslakos, „jó románnal”, szegényeknek annyi tragikus emlékük van

39 A Fórum említett 2010-es maroshévízi gyűlése előtt.

40 Antal Árpád András: RMDSZ-es politikus, 2004–2008 között parlamenti képviselő, 2008 óta Sepsiszentgyörgy polgármestere.

41 Orbán Árpád (1935–2010): romániai magyar politikus, az 1989 előtti időszakban Sepsiszentgyörgy városi néptanácsának elnöke (polgármestere) volt, majd leváltották. Az 1989 végi fordulatot követően a Nemzeti Megmentési Front Ideiglenes Megyei Tanácsának elnöke.

42 Sepsiszentgyörgy ortodox protópópája a két világháború közötti időszakban.

43 Sepsiszentgyörgy 1922-ben kinevezett polgármestere.

44 Sikeres sepsiszentgyörgyi vállalkozás, tulajdonosa 2014-ben Angliában is nyitott egy pékséget.

az 1940–44-es időszakról, a Magyar Autonóm Tartományról, hogy Isten ments! Ha szóba elegyedek velük az ember, láthatóvá válik, mi van a lelkükben. Ehhez képest az, aki a hegyen túlról jött, hozza magával a kliséket a magyarokról, de miután egy-két évig itt él, rájön, hogy nem olyan fekete a Tisztátalan, mint amilyenre festik, és az élet megy tovább. Jól elvan itt a román a magyarral, üzletelnek, szomszédolnak, segítik egymást.

Megköszönöm a Jóistennek, hogy megvalósíthattam itt magamat, és hogy adott nekem egy rendkívüli családot. A feleségem tanár volt, pedagógus, ismeri a magyar nyelvet. A nővére főkönyvelő volt, a magyarok körében nagy tiszteletnek örvendett, több százan tisztelték. És tisztelik az anyósomékat, a szüleimet, akik itt vannak eltemetve. Ha most hazamegyek a szülőfalumba, ott már senki sem ismer. Az enyéim vagy a temetőben vannak, vagy elköltöztek, a mai fiatalok nem ismernek. És innen jön a legnagyobb sértés, ami egy Antal Árpád kaliberű embertől jöhet, hogy jövevénynek tart minket. Hogy lehet egy ilyen felfogással jönni egy olyan Európában, ahol állandó a nyüzsgés, a mozgás? Jövevény vagyok én ebben a városban, ahol az élettel, a lelkekkel adóztam? Két-három év múlva lesz a Nagy Egyesülés⁴⁵ századik évfordulója. Ebből a száz esztendőből én negyven évig csináltam a történelmet, a többi hatvannak pedig ismerem a történetét a dokumentumokból. Minden pénteken olvasható a *Mesagerul de Covasna*ban egy egész oldalnyi anyagom Sepsiszentgyörgyről, levéltári dokumentumok alapján. 1919-ben kezdtem, és most 1936-nál tartok. Tehát ismerem a történetét ennek a városnak. Ismerem az itteni embereket, szeretem és tiszteltem őket. Sok száz magyar házba vagyok bejáratos, ismerem a magyar lelkületet, részt vettem ünnepeiken, a legjobb, legbizalmasabb barátaim voltak magyarok. Később eljutottam Magyarországra is, megadatott nekem ez a rendkívüli lehetőség. Ha valamit bánok, akkor azt, hogy nem tanultam meg rendesen magyarul. Elboldogulok: „Mit csinál, szomszéd?” „Hová mész?” „Hány óra?” „Mibe kerül a piacon ez meg az?” – szóval ilyen szinten... Pedig mit jelenthetett volna ez nekem, kutatóként, ha eredetiben olvashattam volna a dokumentumokat, a levéltárban dolgozva... De hát ez van.

Elérkeztünk napjainkhoz, egy olyan ember szubjektív szemével nézve, amelyik a barikádnak ezen az oldalán állt. Akár azt is lehetne kérdezni, hogy mit gondolnak ezek a románok, miért nem fogadják el az autonómiát? Természetes kérdés, én is föltenném. De intézményszerű autonómia nélkül is, huszonöt év alatt sem adta jelét a vezető magyar elit – értem ez alatt a megyei tanácsot, a polgármestert stb. –, hogy megértené a problémáinkat. Amit elértünk az identitásunk tekintetében, a múzeumot,⁴⁶ ezeket, rendkívüli erőfeszítéssel kapartuk ki, természetesen az államtól... vagyis a helyi költségvetésből. Nem is mondom az itteni vezetőről semmit, elég az, hogy a Megyei Könyvtárban nincs egy román alkalmazottunk sem. Megmondtam a Vox Humana kórus vezetőjének, hogy „te, ha nem volnának románok, ki kellene őket találnotok”. Egy itteni polgármesternek kellene, hogy legyen egy román alpolgármestere. Te fejed Bukarestet, én fejem Budapestet, mindenki jól jár! Funar idejében azt mondták, hogy majd ha lesz a magyaroknak alpolgármestere Kolozsváron, akkor lesz a románoknak is itt. Azóta a magyaroknak van alpolgármesterük Kolozsváron is, Brassóban is, de Szentgyörgyön semmi ilyesmit nem láttunk, csak ezt a görcsös feszültséget.

Ebben a szabad légkörben több száz könyv jelent meg, újak és régiek is új kiadásban, turisztikai kiadványok, mindenféle, de hiába keresnek bennük információt a románokról,

45 Erdély Romániához való csatlakozása (Gyulafehérvár, 1918. december 1.).

46 A Keleti Kárpátok Múzeuma 1999-ben alakult meg Sepsiszentgyörgyön, és elsősorban a térség románságának történetét mutatja be.

nem találunk. Ugyanazok az előítéletek vannak, hogy mi jövevények vagyunk, ami nyilvános beszédekben is elhangzik. Ebből a szemszögből nézve tehát egyrészt az intézményesített autonómia nélkül sincs nyitás vagy megértés a románok irányában. Másrészt, ha a 2002-es és a 2011-es népszámlálás során tapasztalható lett volna a magyarok számának a drámai csökkenése, ha nem lenne lehetőség a magyar nyelv korlátlan használatára, még megérteném. De egy magyar Sepsiszentgyörgyön reggel öttől éjfélig bárhol beszélhet magyarul, ahol csak akar: közterületen, üzletekben, intézményekben, vállalatoknál, iskolákban... Valóban van néhány kivétel, ismerem a problémákat a hadseregben, a rendőrségen, az igazságszolgáltatásban, de hát hányszor megy a bíróság elé egy magyar az életében? Hát nem mindennap. Harmadrészt, hogy miért nem akarunk egy ilyen autonómiát: mert ez román szempontból nézve a történelem kerekének visszaforgatását jelentené száz évvel. Abba a korszakba, amikor minket, románokat nem vettek itt figyelembe. Ezt nem lehet. Eltelt száz év... Vége a kommunizmus igazságtalanságainak is. Én olvasom a magyar sajtót, ismerem a félelmet, hogy nehogy holnap minden megváltozzon, elveszenek a jogok, és hogy az az egyik ütőkártya, hogy az autonómia lenne erre a garancia. De hát a kölcsönös függések világában élünk, Európa szemmel tart minket, tagjai vagyunk az Európai Uniónak! Ez a gyanakvás nem megalapozott. De hogy mit jelentene, ha visszajönnének a székely székek, azt nem tudjuk. Én nem láttam olyan komoly, alapos elemzést arról, mi biztosítaná a románok itteni fennmaradását egy jövőbeli autonómiában.

Minden bűne mellett egyetlen román politikus sem tudja elfogadni mentálisan az autonómiát, hogy ne is mondjam az akadémiai köröket. Valami rossz kezdetének látják az autonómiát. Ahhoz hasonlítják, ami Ukrajnában történik, mind tudjuk. Mélységesen tiszteltem a magyar kollégákat Bukarestben, a politikusok azt mondják, hogy a legjobb partnerek az RMDSZ-esek. Komolyak, amiben megállapodtak, azt betartják. Micsoda könyvtermelés, milyen dolgok, mennyi kutatás, külföldi partnerségek, kapcsolatok Magyarországgal! Hogy mik ennek a következményei, nem is gondoltunk bele, de látom, hogy nem érdekli a románokat. Annak az egymilliónak, vagy hány magyarnak van kettős állampolgársága, ha ezeket a dolgokat egybe vesszük, látszik a cél, a területi autonómia. De nagyon tartok attól, hogy ez belátható időn belül nem lesz megvalósítható. Én fenntartás nélkül híve lennék az autonómiának, ha egy percig is úgy érezném, hogy magyar polgártársaimat az a veszély fenyegeti, hogy elveszítik az identitásukat. Komolyan foglalkoztat a román közösségek sorsa, és megmondtam, mi lesz, elvesznek, kihunynak, jó halállal, ahogy mondani szokás. Mi lesz ezekkel a templomokkal, temetőikkel, nem akarom dramatizálni a helyzetet, pontosan tudtában vagyok, ezért vagyok bánatos.

Ami az autonómiairavezetést illeti, a regionalizáció témáját nem említettük, de ismerem az egész vitát. Nagyon sajnálom, hogy egy ilyen tárgyaláson, Bálványoson,⁴⁷ megint fekete bárány lettem, de én voltam az egyetlen román, aki mondott ott valamilyen dolgot. Lehet, hogy nem a megfelelő hangnemben vagy talán más kontextusban... Már a bejáratnál mérgező lettem: megérkezett Dragnea,⁴⁸ két csodálatosan szép székely lány fogad, mondtam Tamásnak, hogy „egy román kislányt nem találtál?”. Jelképesen, hogy érezzem én is, hogy a Székelyföld az én földem is...

47 Gyergyai Csaba, Nagy D. István, Szucher Ervin: Dragnea: Nem kizárt a magyar régió. Krónika, 2013. július 15. XV. évfolyam 134. sz. 4.

48 Liviu Dragnea román politikus, a Szociáldemokrata Párt (PSD) színeiben miniszterelnök-helyettes (2012–2014) és közigazgatási és regionális fejlesztési miniszter (2012–2015).